

МЕЛИОРАТИВ ТУПРОҚШУНОСЛИК ФАНИ

12-МАВЗУ:
ТУПРОҚ- МЕЛИОРАТИВ РАЙОНЛАШТИРИШ.
ТУПРОҚ- МЕЛИОРАТИВ МОНИТОРИНГИ.

РЕЖА:

- ✓ Ерларни мелиоратив ва гидромодуллаш жихатдан районлаштириш;
- ✓ Ерларни мелиоратив жихатдан назорат қилиш;
- ✓ Тупроқ мелиоратив мониторинги.

ЕР МАЙДОНЛАРИНИ МЕЛИОРАТИВ ЖИХАТДАН РАЙОНЛАШТИРИШ

Тупроқ унумдорлигини узлуксиз ошириш, ер ва сув ресурсларидан унумли фойдаланиш учун хўжалик, район, воҳа ҳудудларида мелиорация тадбирлари табақалаштирилмоқда ва гидромодуллаш жихатдан районлаштирилмоқда.

Айрим район, хўжаликлар ер майдонларини, хатто далаларни мелиоратив жихатдан синчиклаб районлаштириш-агромелиоратив районлаштириш дейилади.

Марказий Осиё ҳудудларини гидрогеологик жихатдан, тупроқ-мелиоратив ва гидромодул жихатидан районлаштиришда М.А. Шмидт, М.М. Крилов, Л.П. Розов, В.А. Ковда, А.Н. Розанов, Б.В. Фёдоров, В.Р. Шредер, В.В.Егоров, А.Расулов, О.Комилов, Л.Турсунов ва бошқаларнинг ишлари катта аҳамиятга эга бўлди.

Ерларни мелиоратив районлаштиришда сизот сувларнинг чиқиб кетиш ва айрим ерларнинг шўрланиш даражаси бир-биридан фарқ қилишини анализ қилишга катта эътибор берилади.

Табиий зовурлаштирилганлик даражасига кўра ҳудуд қуйидаги мелиоратив зоналарга бўлинади:

- сизот сувлари ўз-ўзидан табиий оқиб кетадиган зона;
- сизот сувлар табиий кучсиз оқиб кетадиган зона;
- сизот сувлар табиий оқиб кетмайдиган ёки зовурга оқиб кетадиган зона.

ЕР ФОНДЛАРИ ҲОЛАТИНИ БАҲОЛАШ ВА БАШОРАТ ҚИЛИШ

Тупроқ мелиоратив ҳолатини яхшилаш, оқилона фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш ишлари тупроқ ҳолатлари, унинг инсон фаолиятини таъсирида ўзгаришлари тўғрисидаги барча маълумотларни тақазо этади.

Ер қобиғи, гидросфера, атмосфера ва қуруқликда ҳаёт кечирувчи организмлар ўртасида моддалар алмашувида содир бўладиган жадал жараёнларда биосферанинг алоқа воситаси бўлган тупроқнинг роли ниҳоятда катта, у атроф муҳитни кенг доирада кузатишнинг айрилмас қисми бўлган тупроқ ҳолатларини алоҳида кузатиш зарурлигини белгилайди.

Мониторинг деганда ер фондлари ҳолатини баҳолаш ва башорат қилиш, тупроқдан оқилона фойдаланиш ва муҳофаза қилиш мақсадида бўлаётган ўзгаришларнинг узоқ муддатли кузатишлари тушунилади. Кузатишлар глобал, регионал ва локал бўлишлари мумкин. Глобал кузатишлар биосферанинг умумпланетар, қитъа ўзгаришларининг кузатишлар тизими. Регионал кузатишлар-йирик табиий-иқтисодий минтақалар, районлар миқёсидаги кузатишлар ва локал маълум бир ҳудуд, жойнинг ўзгариш жараёнларини кузатишни ўз ичига олади.

ЕРЛАРНИ МЕЛИОРАТИВ ҲОЛАТИНИ КУЗАТИШНИНГ МУҲИМ ВАЗИФАЛАРИ

Ҳозирги даврда ерларнинг мелиоратив ҳолатини кузатишнинг муҳим вазифалари қуйдагилардан иборат:

1. Худудлардаги шўрланган тупроқларни аниқлаш ва баҳолаш, назорат қилиш, тупроқларни туз режимлари ўзгаришни назорат қилиш.
2. Иккиламчи шўрланишга учраган тупроқларни башорат қилиш ва баҳолаш.
3. Сув, шамол ва ирригацион эрозияга учраган ерларни ўз вақтида пайқаб олиш ва ҳисобга олиш.
4. Эрозия ривожланиши натижасида тупроқнинг ўртача йиллик йўқолишини баҳолаш.
5. Тупроқда гумуснинг камайиш жараёнларини баҳолаш ва назорат қилиш.
6. Ўсимликларнинг асосий озиқа элементлари баланси танқис регионларини аниқлаш ва бу элементларини миқдорини назорат қилиш.
7. Тупроқда кислотали ва ишқорий муҳитнинг ўзгаришини назорат қилиш.
8. Тупроқни ўта зичланишини назорат қилиш.

9. Тупроқни оғир металллар билан ифлосланишини назорат қилиш.

10. Тупроқнинг саноат корхоналари таъсири зонасида, транспорт магистралларида оғир металллар ва радионуклеидлардан локал ифлосланишини, шунингдек агрохимикатлар, пестицидлардан ва аҳоли зич жойлашган ҳудудларда саноат чиқиндилардан фойдаланишни назорат қилиш.

11. Тупроқдаги намлик, ҳарорат, структура ҳолати, сув-физикавий ва физик-механик хоссаларини даврий ва узоқ муддатли назорат қилиш.

12. Гидроморф ва ярим гидроморф шароитларда грунт сувларининг чуқурлигини, минерализациясини ва ифлосланишини даврий ва узоқ муддатлар назорат қилиш.

13. Ерларни гидроқурилиш жиҳатдан лойихалашда, мелиорациялашда, деҳқончиликни янги тизимларини жорий қилишда, ўғитлар, ўсимликларни кимёвий химоя қилиш воситалари ва турли биотехнологиялар қўлланилганда тупроқда содир бўлиши мумкин бўлган ўзгаришларни аниқлаш ва назорат қилиш.

14. Ҳайдаладиган яроқли унумдор тупроқларни, айниқса мелиоратив мақбул, қулай ерларни саноат ва коммунал мақсадлари учун ажратишда уларнинг майдони ва тўғрилигини инспекторлик назорат қилиш.

15. Ерлардан фойдаланишнинг тўғрилигини, илмий асосланганлигини, шунингдек мелиорацияга муҳтож (шўрланган, эрозияга, учраган, тошлоқ, ўта зичлашган, гумуси камайиб кетган, ифлосланган, ўта намланган, қуриб кетган ва бошқалар) тупроқларда агротехник ва агромелиоратив тадбирларни аниқлиги ва тўғрилигини инспекторлик назорат қилиш.

ТУПРОҚДАН ОҚИЛОНА ФОЙДАЛАНИШ ВА МУҲОФАЗА ҚИЛИШ, ЎЗГАРИШЛАРНИ КУЗАТИШ

Тупроқ мелиорацияси-қатъий илмий ёндошишга асосланган доимий иш ҳисобланиб, бу Ўзбекистоннинг қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий ислохатларни чуқурлаштириш дастурининг ва ерлардан оқилона фойдаланиш ва муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий асосини яратишнинг муҳим қисми бўлиб, улар Ўзбекистон Республикасининг «Ер кодекси» ҳамда «Давлат ер кадастри», «Деҳқон хўжалиги тўғрисида» «Фермер хўжаликлари тўғрисидаги» ва бошқа қонунлар ва меъёрий ҳужжатларда ўз аксини топган.

Шу боис ҳозирги даврда мелиоратив тупроқшуносликнинг асосий вазифаларига-тупроқ қопламлари ва тупроқ мелиоратив ҳолатларини чуқур ва ҳар томонлама батафсил ўрганиш асосида республика тупроқларини тўла текшириш ўтказиш, геосфера ва иқтисодий ривожланиш табиий ресурслари тизимларининг бир динамик тизимчаси сифатида уларнинг ҳолати ва потенциал имкониятларига баҳо бериш, шулар асосида барча ҳолатларни ҳисобга олган ҳолда ерларни муҳофаза қилиш, мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва унумдорлигини оширишга қаратилган экологик ва иқтисодий асосланган технологияларни ишлаб чиқиш киради.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН БАРЧА МДХ ЕРЛАРНИНГ МЕЛИОРАЦИЯГА МУҲТОЖЛИГИ (В.А.КОВДА МАЪЛУМОТЛАРИДАН)

Қиш.хўж. ерлар маҳсулдор- лигини чегараловчи омиллар	Шудгор (ҳайдалади- ган ерлар)	Ўт-ўлан майдонлар, яйловлар	Қишлоқ хўжалиги- даги ерлар маҳсулдорлигини чегаралов-чи омиллар	Шудгор (ҳайдала- диган ерлар)	Ўт-ўлан майдонлар, яйловлар
Қурғоқчилик	160	300	Тошлоқ ерлар	7	30
Сув эрозияси	120	195	Техноген бузилган ерлар	2	-
Дефляция (шамол эрозияси)	12	80-195	Структурани йўқолиши	200	-
Нордон муҳит	64	13	Гумуснинг йўқоти- лиши	200	-
Ишқорий муҳит	22	67	Фосфорнинг ўткир танқислиги	100	-
Ўта намланиш	10	17			

АДАБИЁТЛАР:

1. Гафурова Л.А., Абдуллаев С., Номозов Х. Мелиоратив тупроқшунослик. Ўз.МЭ, 2003.
2. Толипов Ғ. Ўзбекистон ер кадастри асослари. Тошкент. Молия, 2007.
3. Қурбонов Э., Қўзиёв Р., Бўриёв Х., Гафурова Л. Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари ва улардан самарали фойдаланишнинг илмий, ҳуқуқий, меъёрий ва амалий асослари. Т., 2001.
4. Гафурова Л., Махсудов Х., Намозов Х. Ўзбекистон тупроқлари ва улардан самарали фойдаланиш. Т., 2003.
5. Гафурова Л.А., Туропов И., Намозов Х.Қ. Ер кадастри «Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси Давлат нашриёти». Т-2006 й.

*ЭЪТИБОРИНГИЗ УЧУН
РАХМАТ!*